

Dorp RHEDEN

75 JAAR
VRJHEID

HERINNERINGEN AAN MIJN VERBLIJF ALS EVACUÉ IN HET DORP RHEDEN

Periode september 1944 tot juni/juli 1945

*Rob Pogge***Inleiding**

Alvorens in te gaan op de herinneringen, is het een goede zaak enige informatie vooraf te geven. Tijdens de Duitse inval, in mei 1940, diende Rheden, of in ieder geval een deel van het dorp, ontruimd te worden. Rheden behoorde tot de IJssellinie. De verdreven bewoners kwamen voor een deel naar Arnhem. Mijn vader diende als dienstplichtig wachtmeester bij de veldartillerie en was gelegerd net achter de Grebbelinie. Mijn moeder bood onderdak aan de weduwe Bennink met haar dochters Reina en Sientje en zoon Gerrit met zijn hond Nora.

Door de vrij snelle capitulatie van het Nederlandse leger duurde hun verblijf in Arnhem slechts enkele dagen. Tijdens de oorlog bleef het contact met de Benninks bestaan. Wij reisden met de Gelderse Bus van halte Bronbeek naar halte Pinkelseweg. Fietsen en kinderwagens werden op het dak van de bus vervoerd en een conductrice verkocht en knipte de kaartjes. Vanaf de bushalte liepen we de Pinkelseweg af, de spoorbaan over, langs Staalindustrie Hermes naar nummer 12.

Aan huis was een bouwbedrijf, gedreven door de broers Karel en Gerrit. Er was een timmerwinkel, een grote houtloods, een stal met varkens en twee tomen kippen. Bovendien veel konijnen. Tegenover de woning was een prieel gebouwd, aansluitend een kennel voor Nora en een kippenhok met ren. Achter de stal en de houtloods waren de bongerd en de moestuin met een tweede, stenen, kippenhok. Meer herinneringen uit die jaren heb ik niet.

September 1944

Luchtlandingen en gevechten in en rond Arnhem. Communicatiemogelijkheden waren beperkt, er staken geruchten de kop op dat Arnhem ontruimd moest worden. Bij ons thuis kwam iemand (een verpleegster?) met een bericht van Oma

Bennink: wanneer wij Arnhem moesten verlaten waren wij welkom op de Pinkelseweg 12. Mijn vader fietste naar

Rheden en kwam terug met het bericht, dat wij drieën alsmede onze burens Jo en Dora Looten met hun dochters Thea en Hannie konden komen. Voor de schoonouders van Jo Looten, opa en oma Rodermans, was onderdak bij van Wijngaarden, in een vrijstaand huis, schuin tegenover no 12. Rein Pogge (mijn vader) en Jo Looten fietsten diverse malen heen en weer om kleding, beddengoed e.d. naar Rheden te brengen. Arnhem moest ontruimd worden!

De vluchtelingenstroom kwam op gang, ik meen dat de routes naar Apeldoorn en Zutphen het meest belast werden. Zoals gezegd, wij trokken naar Rheden, mee in de karavaan van mensen met koffers en pakken, zwaarbeladen fietsen en kinderwagens, eigen gemaakte karretjes met af en toe een bespannen wagen ertussen. Velen hadden reeds onderdak, anderen waren op zoek naar een tijdelijk verblijf.

De Benninks

De familie voerde een aannemersbedrijf. **Grootvader Bennink** bouwde o.m. de befaamde Posbank, ik heb hem nooit ontmoet en denk dat hij al voor 1940 overleden was. **Grootmoeder Bennink** was voor mij toen Oma Bennink. Hoofd van de huishouding, alle touwtjes goed in handen, altijd aan het werk. Het huis, de was de maaltijden, de kippen, de moestuin en de bongerd. Haar meisjesnaam was Kimmels. Oudste dochter woonde in Brummen en was gehuwd met de manufacturier **Meijerink**. Toen één dochter, later twee.

Willem bewoonde met zijn vrouw **Annie** het Veerhuis aan de IJssel, dreef de overzetpont, deed wat aan veefokken, had in het Veerhuis een horecabedrijf, verzorgde hier en daar een stukje land met bieten, maïs en tarwe.

Reina. Ongehuwd, assisteerde oma op alle terreinen in en om het huis.

Mientje woonde in Ellecom, gehuwd met **Jo Latté**, eigenaar van een schildersbedrijf, twee dochters (en een zoon?)

Sientje. Gehuwd met **Gerrit Hillebrink**, dreven samen een zuivelwinkel aan de Veerweg, vlakbij de Kerkstraat.

De ouders van Gerrit dreven pension Heiderijk, op de hoek Veerweg/Groenestraat. Gerrit is tragisch om het leven gekomen door een ongeval op de onbewaakte spoorwegovergang te Worth Rheden. Zij hadden twee zonen.

Gerrit, de metselaar van het bedrijf. Later gehuwd met Leida, die van de Nordlaan te Velp kwam. Gerrit, fokte konijnen (Vlaamse Reuzen?) en zorgde dat zijn hond Nora (Groenendaler) goed agericht bleef.

Rheden, Kerkstraat

Karel, de timmerman, gehuwd en naar ik meen drie kinderen, woonde in de Kerkstraat, bijna op de hoek van de Dorpsstraat.

De couleur locale

Ik herinner mij een groot woonhuis, beneden de "mooie kamer", de woonkeuken, een kantoorje en nog een klein kamertje. Boven een aantal slaapkamers. Zeer luxe voor die tijd was de WC boven, net als beneden geen watercloset, maar valpotten.

In de woonkeuken een kolenfornuis met oven. Na het uitvalen van de elektriciteitsvoorziening werd er in de keuken een pijp geplaatst met gaskousje, om toch nog licht te hebben. Aansluitend aan de woonkeuken was een deel, hier werd clandestien geslacht, graan gedorst (met vlegels).

Tussen de deel en de stal was een soort was keuken. Daar werden ook aardappelen gekookt voor de varkens. Daarvoor een hoge waterpomp met koperen pijp en een zware zwengel, verder een droge waterput.

In de stal varkenskotten en de konijnenhokken van Gerrit, ook een hooizolder. Onder de stal een kalkkelder.

Op de linkerkant van het terrein de timmerwinkel met zaagtafel, lintzaag, enkele werkbanken en alle vrije wandruimte gebruikt voor het ophangen van gereedschap. Daarachter een opslagschuurtje en dan de indrukwekkende tochtige houtloods met opslag op twee lagen.

Op het achterste stuk grond stonden fruitbomen, een kippenhok en was de moestuin.

Het voormalige Rhedens Veerhuis met de veerboot

Als 7 à 8-jarige beleef je zo'n periode toch heel anders dan een volwassene, je hebt geen besef van de zorgen die er leven, bovendien is er voor een stadsjochie zoveel op een dorp te beleven. Ik zag voor het eerst konijntjes geboren worden en hondjes, reed mee op een paard en wagen om graan of bieten te halen. Zag op de Smidsweg, die toen zijn naam nog eer aan deed, het ijzer smeden, hoefijzers maken en paarden beslaan, mocht daar ook aan de blaasbalg trekken om het vuur aan te wakkeren. De betreffende smid was Kimmels, een neef van grootmoeder Bennink. Ging naar het Veerhuis om bij Willem stenen te bikken, de kalveren te helpen voeren. Stond bij de Coöperatie te kijken naar het malen van het graan en het vullen van de zakken met meel. Speelde met Pim Saleminck van de Veerweg en Tjep(?) van Wijngaarden.

.....en het dagelijks leven

Een dagelijkse gebeurtenis was de avondwandeling met vader en moeder naar "baas" en "vrouw" Veldhoen, die een pachtboerderij van de Benninks bewoonden aan de Veerweg, vlakbij het Veerhuis. Daarnaast lag de boerderij van Zweers, bijgenaamd Jan Pin, zijn zoon werd Wim van Jan Pin

Veerweg Rheden ± 1960. Eerste pand links met uithangbordje 'Van Nelle' was van J.O.L. Hagen met zijn 'Winkel van Sinkel'. Daarna schoenmakerij. Vervolgens zoon Ot Hagen met o.a. wasmach. en oude zwart-wit tv's in etalageraam. Was ook 'Kleine Bazar' met zelfgemaakte radio's om nieuws te horen betreffende oorlogsjaren. Tweede pand rechts met breed reclamebord op witte muur is Kersten fietsenmakers, die zat er al in 1910.

genoemd. Veldhoen is eigenlijk een verhaaltje apart. Deze twee mensen, met een hart van goud, dreven hun bedoening met hart en ziel. Verzorgden en molken 6 of 7 koeien, hadden een groentetuin voor het huis en naar ik meen ook nog een stuk land voor graan en bieten.

Die dagelijkse wandeling moest 's avonds plaats vinden, vader was arbeid plichtig maar onttrok zich, was dus eigenlijk onderduiker. Wij haalden daar iedere dag 2 liter melk voor oma Bennink. Dronken daar thee en kregen stevast een boterham met spek. Vrouw Veldhoen zette een brood tegen haar omvangrijke boezem, sneed de plakken af, viste een zij spek uit de schouwen belegde het brood, wat eerst gesmeerd was met eigen gekamde boter. Toch voelde je ook wel wat van de zorgen, die er in die periode leefden, er was weinig of niets te koop. Gelukkig was voeding voor ons niet zo'n probleem. Wel liet het gebrek aan textiel en schoeisel zich duidelijk voelen. Mijn moeder had punten (textielbonnen) voor zes zakdoeken en een aantal knotten breiwol. Wij gingen naar het textielwinkeltje van Rusink, op de Veerweg en kochten daar zakdoeken van de rol, je moest ze zelf omzomen, en wol. De oogst werd naar huis gebracht en we gingen op stap naar een andere winkel, elders in het dorp, om dezelfde aankopen, met dezelfde punten, nog eens te doen. Wellicht was dat mijn eerste kennismaking met de z.g. zwarte handel. Voor schoeisel lag de zaak minder eenvoudig, je moest in Velp een aankoopvergunning gaan halen. Te voet dus naar Velp, op mijn enige paar schoenen. Achter de later afgebrande kerk in de Parkstraat werden de schoenen' verwisseld

voor een paar, met klompenband en oud rubber opgelapte, klompen. Zo verder naar de betreffende instantie, die we uiteindelijk verlieten met een klompen- én een schoenen bon. Mijn verjaardag en Sinterklaas werden sober gevierd, toch waren er cadeautjes. Anneke Hofman, zij woonde met haar ouders ook aan de Pinkelseweg, naast het pad naar het toenmalige voetbalveld van Rheden, kwam al regelmatig vóór de evacuatie bij mijn moeder in Arnhem om kleding te maken en verstelwerk te doen. Zij had van wat restjes stof zakjes gemaakt. Gevuld met tarwe vervoerde ik deze op mijn enige speelgoed-vrachtwagen. Verder maakte zij toen nog een jongensblouse en een broek voor mij. Met de Kerst kwam "een mevrouw van de kerk" met een appel, verpakt in crêpepapier, een getypt kerstverhaal en een prentje.

Dit alles lijkt zo simpel, toch waren het gebeurtenissen!

Het kerstdiner bestond uit Gevulde Loopeend (Gans), oma en Reina waren daar druk mee. Trouwens net zo met de traditionele Hete bliksem op Nieuwjaarsdag. (Stamppot, aard-appelen, uien, zoete appels en vlees). Mijn vader bracht zijn dagen door met allerlei karweitjes, pelde maïs, reeg tabaksbladeren (eigen teelt) aan draden om te drogen te hangen, sneed dit later tot tabak en maakte de stal schoon. Deed ook wel eens wat voor Willem Bennink. Zo herinner ik mij het maken van muntrolletjes. Willem bewaarde al het ontvangen overzetgeld van de pont ongesorteerd in grote trommels. Vader sorteerde dit en maakte van halve en hele centen, halve stuivers en vierkante stuivers, dubbeltjes en kwartjes rolletjes. Het was best spannend, zoveel geld te zien.

Oorlogsgeweld

Ook het oorlogsgeweld ging Rheden niet voorbij, aan de Arnhemsestraatweg, ter hoogte van het Rozenbos, werd een villa getroffen door een bom, waarbij de bewoners omkwamen. Verder maakte ik van dichtbij de beschieting mee van de munitietrein, tussen De Steeg en Ellecom. Ik was met Oma Bennink op weg naar Mientje, een redelijk mooie zondag en een beste wandeling. Net voor Ellecom hoorden wij de trein en de vliegtuigen, oma sleurde mij mee het dorp in en wij schuilden voor de explosies in één of andere woning.

Die was leeg, de bewoners waren al eerder gevlucht Ook Thomassen werd in het voorjaar '45 door twee bommen getroffen. Razzia's, toen een bekend woord, werden af en toe ook in Rheden uitgevoerd. Duitsers of Landwachten stroopten het dorp af op zoek naar onderduikers. Ze hadden mannen nodig voor het aanleggen van stellingen en ander civiel oorlogswerk. Mijn vader wist daar steeds aan te ontkomen, behalve die ene keer. Hij koos de verkeerde schuilplaats en werd op weg daarnaartoe betrapt.

Na bestudering van het persoonsbewijs vroeg de Landwachter hem: "Heb jij in Amsterdam in de Kerkstraat gewoond?" Dit klopte! De houding van de man veranderde, hij gaf het persoonsbewijs terug en zei: "Ik heb je niet gezien, maar ga je morgen wel melden, je werd verraden". Hij vertelde, de verkeerde kant gekozen te hebben en nu niet meer te weten wat te doen. Nooit is gebleken wie hij was, een vroegere buurjongen, een schoolgeenoot?

Na deze ervaring kwam het advies, eens naar Job Zeilmaker aan de Schoolweg te gaan (Rijwiel-, Motor en Autohersteller). Job wist hem te vertellen dat er op het vliegveld Deelen een administratieve functie vrij was. Ga er morgen naar toe! Op zondag? Ja! 's Maandags werd met het werk begonnen, daarover later meer.

Sociale contacten

Goede vrienden van mijn ouders hadden onderdak gevonden bij de koster van de kerk te Laag-Soeren. Eens in de zoveel weken gingen wij of zij bij elkaar op bezoek. Wandelingen om nooit te vergeten! Andere burens woonden bij hun familie De Haan, die een tuinderij had aan de Havelandseweg. Regelmatig ontmoette je Arnhemmers, bekenden of minder bekenden. Steenkool was er niet, stookhout slechts moeilijk verkrijgbaar, toch mocht er ineens gekapt worden, op Heuven? op de Posbank?, waar weet ik niet meer. Ik begreep ook niet, waarom Karel en Gerrit Bennink de houtvesters, die de te kappen bomen aangaven, een hand gaven. We gingen wel met veel bomen terug. Eerst later besepte ik, dat er wat in die handen gezeten zal hebben. Slachten mocht alleen met een vergunning en de daarbij behorende afdracht plicht. Niet

verwonderlijk dus, dat veel clandestien geslacht werd, omgeven met de nodige geheimzinnigheid. Ik mocht daar nooit bij zijn, maar ontdekte de volgende ochtend tegen de muur van de was keuken een ladder waarop een opengeklapt varken hing uit te dampen. Oma en Reina waren druk met de verwerking van organen, kopvlees en ingewanden. Darmen werden gespoeld voor de worst. Ik mocht het zien maar zwijgplicht! Naast Bennink woonde de familie Rijkenberg, vader, moeder en zoon Gerrit. Vader was de "baas" van de Coöperatie, een maalderij en opslagplaats voor granen en meel. Voor het pand een weegbrug. Ondanks de vele ritten per fiets, zo rond 20 september" waren er nog vele nuttige en vooral bruikbare zaken in onze woning op de Paasberg te Arnhem achtergebleven. Mijn moeder is nog enkele keren binnendoor via de Del en het Hazepad (nu A12) naar huis terug geweest. Haalde goederen op en deponeerde deze in De Del bij een boer, familie van Bennink. Later kwam dat per paard en kar naar Rheden.

Daarna lukte het mijn vader, dankzij zijn werk op Deelen vergunningen te krijgen voor de Arnhemmers, die daar werkten, om hun eigen (!) goederen op te mogen halen uit het "Sperrgebiet" Na het verzoek gedaan te hebben mocht hij de vergunningen zelf maken en kreeg de benodigde stempels in handen. Ook niet op Deelen werkenden profiteerden daarvan. Velen konden op die wijze kleding en beddengoed, voor zo ver nog niet geroofd, veiligstellen. Op dezelfde vergunning is hij nog een keer gegaan, nu met de oudeheer Berger. De zoons van Berger exploiteerden het Paviljoen op de Posbank. Met twee handkarren, de laadruimte vergroot d.m.v. ladders werd nog veel uit de woning gehaald. Rugdekking werd gegeven door een Duits militair, Gefreiter Robert.... die bij Willem Bennink gelegerd was om de pont te beschermen. Deze Duitser bleek omkoopbaar.

"V" wapens

Hiervoor sprak ik over het oorlogsgeweld, bewust is daar overgeslagen het neerstorten van een "VI", temeer, omdat dit in mijn herinnering een omslag was in mijn verblijf in Rheden, eigenlijk een verhaal apart en min of meer aanleiding om mijn herinneringen vast te leggen. Alhoewel ik nooit iets gemerkt heb van ruzies, werden de contacten tussen mijn ouders en de Benninks wat gespannen. De families Looten en Rodermans waren inmiddels vertrokken, ik meen naar

Eerbeek. De hele situatie in die maanden zal daar wel schuldig aan zijn geweest. Er was weinig vertier, geen radio, geen clubs of andere ontspanning. Er was schaarste aan alles en vooral veel onzekerheid. Hoe zou het verder verlopen, hoe lang zou de oorlog nog duren? Bovendien ging na een aantal maanden het verschil "stads- en dorpsnensen" meespreken. Mijn ouders waren beiden opgegroeid in Amsterdam en kenden het dorpsleven beslist niet anders dan uit boeken. Vader had inmiddels, door zijn gedwongen werk op Deelen, een inkomen, er werd besloten, dat zij een zitkamer en een slaapkamer van oma Bennink zouden huren, met gebruik van keuken. De zitkamer beneden, achter de "mooie kamer", de slaapkamer boven. Kort na deze interne verandering stortte bij de woning een "VI" neer.

Wellicht een goede zaak, even iets te schrijven over dit "V"-wapen, overigens kennis die ik eerst veel later opdeed. Aan het einde van de oorlog bracht Adolf Hitler zijn geheime "V"-wapens in de toch al verloren strijd. Deze raketwapens waren o.m. ontwikkeld door Werner von Braun, die later in het Amerikaanse ruimtevaartprogramma een belangrijke stem had. De "V 1", misschien wel het eerste raketwapen, werd gelanceerd vanuit oostelijk Nederland en vanaf plaatsen net op Duits gebied. Deze met explosieven geladen raketten waren gericht op doelen in Engeland, o.m. op Londen, en stegen via een geleidelijk stijgende lijn omhoog.

De "V 2", een verdere ontwikkeling van de raket, steeg eerst omhoog en boog daarna horizontaal in westelijke richting, ook richting Engeland. De letter "V" stond voor "Vergeltungswaffen". Hitler beloofde daarmee de Duitse bevolking alsnog de "Endsieg". Noodgedwongen bracht hij deze wapens te vroeg in actie. Er mislukte nog wel eens wat!

Ravage

Rheden lag op de vliegroute van een lanceerbasis naar Engeland. Regelmatig kwamen met veel geraas de "V 1's" over het dorp. Op een middag, vroeg in het jaar 1945, zat ik met mijn moeder aan de broodmaaltijd. De gebruikelijke "V 1" naderde, het leek echter dat hij lager vloog en meer lawaai maakte dan andere. Plotseling stakte en stopte de raketmotor, moeder riep "bukken" en we doken onder de tafel. Een ontploffing volgde, ruiten versplinterden, het huis schudde, toen stilte. Wij vluchtten naar buiten, de stilte was veranderd in paniek. Rondrennende mensen, sommige met bloed op hun

gezichten, verder vooral schrik en verbijstering. Het bleek, dat de "V 1" terecht gekomen was in de "hof", de moestuin van oma Bennink, gelegen achter de stal en de houtloods. Van het stenen kippenhok was weinig over, de golfplaten van het dak werden teruggevonden op een stuk land tussen de Pinkelseweg en de Groenestraat, verfrommeld! Een deel van de houtloods was verwoest.

Palen van 15 x 15 cm op betonvoet totaal verdwenen. Verder rondom veel glasschade. Ik herinner mij een grote krater, (bedenk, ik was toen 8 jaar oud en het is nu bijna 50 jaar geleden!). In en rond die krater metaalresten en twee grote bollen, welke er uit zagen als spoelen van een elektromotor. Zeer recent vernam ik, dat die bollen de zuurstof tanks van de raketmotor waren (Explosieven Opruimingsdienst) en dat de "V 1" eerst de kleuterschool raakte en daarna over de panden van Bennink schoot, alvorens in de "hof" te landen (de heer Jansen)

Duitse militairen verschenen, dreven iedereen op afstand en bewaakten de krater en de resten. Dezelfde, of misschien wel de volgende dag arriveerden andere Duitse militairen (officieren?). Ik kan mij niet herinneren of één van hen de krater inging, hun voorzichtigheid was wellicht angst voor dit geheime wapen. Er werd toestemming of opdracht gegeven de krater te dichten. Er arriveerde minstens één kiepkar (mestwagen) met puin, welke daar leeggestort werd en met aarde werd de zaak afgedekt. Dr. Beumer uit de Dorpsstraat verleende eerste hulp, hij verrichtte zijn taak vanuit de restanten van de toenmalige kleuterschool, voor zover ik mij herinner viel het aantal gewonden erg mee, hoofdzakelijk glas- en snijwonden. Van ernstige schade aan woningen kan ik mij niets herinneren. De resten van onze maaltijd, brood boter en kaas, waren onbruikbaar geworden, doorzeefd met glas splinters. In die tijd een kleine ramp. Toch waren wij blij dat wij, net als de Benninks en de naaste burens, er wonderwel vanaf gekomen waren.

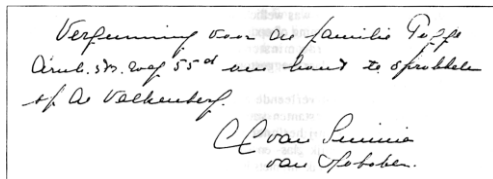
Veranderingen

Bij bouwbedrijf Bennink werd het plotseling drukker dan ik daarvoor gewend was. Karel en Gerrit waren met hulpkrachten druk in de weer om in ieder geval de eerste schade te herstellen. Naar ik aanneem zal dit wegens materiaal schaarste wel vakkundig, echter ook provisorisch gebeurd zijn. Het

neerstorten van de "V 1" veranderde veel aan mijn verblijf in Rheden. Enkele dagen na die gebeurtenis verhuisden wij naar de Arnhemsestraatweg. Wij betrokken twee kamers bij mevrouw van der Veer. Haar man, directeur van de gasfabriek te Velp, was enige maanden daarvoor bij een luchtaanval op die fabriek om het leven gekomen. Zij bewoonde met haar zoon Ab en diens vrouw Jo het huis, gelukkig was daar plaats over voor ons. Een groot huis met vooral een grote tuin erachter, waarin een vijvertje en een broeikas, achter de tuin de spoorlijn. Een strook NS-grond en een z.g. spoorloot vormden de scheiding. De strook grond werd door mij clandestien gebruikt als groentetuin(tje), in de spoorloot werden tijdens vorderingsacties de fietsen verborgen onder de braamstruiken. Het huis ernaast, onder dezelfde kap, werd bewoond door mevrouw Van Sminia van Hoboken, eigenaresse van het landgoed de Valkenberg, waar zij door de bezetter verjaagd was. Zij voerde haar huishouding met een echtpaar met dochter als personeel. Iets van de adellijke stand werd toch gehandhaafd, mevrouw Van Sminia was vriendelijk maar wel afstandelijk.

Daarnaast "Oompje" Schut en zijn echtgenote, joviale mensen. Hij een verwoede tuinier, die zijn bessenstruiken koesterde. Rode en witte aalbessen, zwarte bessen, groene en witte kruisbessen. Bij hen boven woonden Arnhemse kennissen van mijn ouders, Hette en Miep de Groot met hun zoon Ruurd en dochter Ans, die laatste was in Arnhem een klasgenoot van mij. Aan de andere zijde (west) in een oudere vila woonde familie Te Winkelman, vrouwen dochter Joep. Ook daar evacués. Een mevrouw uit De Haag met haar zoon Piet en een Arnhemse artsenfamilie Schoe(n)maker. Aan beide

Handgeschreven sprokkelvergunning voor de familie Pogge.

zijden van de Arnhemsestraatweg stonden grote beukebomen, bijna net zo groot als toen ook aan de Middagterallee stonden. Stak je die weg en het betegelde fietspad over, van een parallelweg was toen nog geen sprake, kwam je bij de woning van Brüger. Vader, moeder en zoon Wim bewoonden de westelijke helft, aan de andere zijde wederom een familie uit Arnhem. Bij de Brügers was een waterput, een echte met deksel, hier en een puttemmer. Wij mochten daar putten, hoe vaak ik dat gedaan heb weet ik me niet meer te herinneren. Af en toe werd de spoorbaan geïnspecteerd door enkele mannen op een met de hand voortbewogen lorry, aan de wielen zaten uitsteeksels en met een hierop geplaatste stok met oog werd de lorry voortbewogen. Deze mannen namen ook post mee en gaven die aan anderen verder. In één geval is mij bekend, dat de brief in Bussum arriveerde en na verloop van tijd net zo beantwoord werd. Stoken en koken werd door de afwezigheid van de normale energievoorziening een steeds groter probleem. Sprokkelen zonder vergunning was verboden en andere stookmogelijkheden waren eigenlijk niet te koop. Mijn vader hoorde dat mevrouw Van Sminia sprokkelvergunningen voor haar bezit De Valkenberg afgaf. Via haar huisknecht, die in een wit/rood gestreept jasje zijn werk deed, werd om een onderhoud gevraagd en verkregen. Na dit gesprek kwam vader terug met originele, handgeschreven vergunning, maar hij was eigenlijk nog meer verheugd dat mevrouw van Sminia hem royaal ontvangen had, met een "blauwbandje", een vooroorlogse sigaar met blauwe bandrol, en een echte Bols uit de kruik! Hoe lang zou het geleden zijn, dat hij die beide genotmiddelen mocht waarderen? Later hoorden wij dat mevrouw Van Sminia nooit meer De Valkenberg heeft betrokken, maar is gaan wonen in de villa naast de westelijke oprit.

Het einde naderde

Voor mij verliep die tijd zorgeloos, ik amuseerde me best met alle mogelijke bezigheden. Toch drong af en toe de ernst van de oorlog tot mij door, ik zag gewonde Duitsers op rijdende brancards naar het noodhospitaal Avegoor gaan, voortgeduwd door minder zwaargewonde collegae. Zag ook vluchtende Duitse militairen met uitgebouwde fietsen met daarop "oorlogsbuit" oostwaarts 14 gaan. Zag andere in Duitse dienst zijnde militairen, (Sudeten, Russen, Tsjechen?) hun waardeloze geld weggeven, ik heb nog zo'n "Rentenbankschein", Sommige gebeurtenissen kan ik helaas niet meer dateren, ik weet alleen dat ze plaats vonden in de periode dat wij bij mevrouw Van der Veer woonden. De bevrijding naderde volgens de geruchten en de illegale krantjes, die ik niet mocht zien. Vader werkte nog op Deelen en kwam met verhalen, dat ook daar de Duitse officieren hun zaak slecht inzagen. Hun houding veranderde, zij werden soepeler bij afwezigheid van (dwang)arbeiders en gaven hun noodrantsoenen aan de werkers op het vliegveld. Ik herinner mij niet te kauwen koeken, die na oplossing in warme melk wel voedzaam bleken. Op een dag (eind april '45?) gaf vaders directiebaas, civiel ingenieur Blumer, hem een pak geld mee, in Duitsland gedrukt Nederlands geld, met de opdracht morgen thuis te blijven, de bereikbare medewerkers tot op de dag van de Duitse overgave uit te betalen en de rest van het geld te bewaren. Blumer zou het na de oorlog wel op komen halen. Ik herinner mij mensen die bij ons hun loon kwamen halen. Na de capitulatie echter heeft vader het geld met de verantwoording ingeleverd op het nood-politiebureau te Velp (Rotterdamse Bankgebouw?). Tot zelfs in 1950 werd hij "overvallen" met een verhoor over dit vijandig kapitaal. In 1952 is Blumer inderdaad in Arnhem geweest om der rest van het geld op te halen, was echter teleurgesteld dat vader het afgegeven had. Later, Blumer woonde toen in Wiesbaden, heb ik gehoord dat hij in armoedige omstandigheden leefde. Terug naar het verhaal, de oorlog liep op zijn laatste benen zeimen en het was ook merkbaar. Artillerievuur was dichterbij te horen en uit voorzorg werd geslapen in de verstevigde kelder onder het huis van mevrouw Van der Veer. Behalve de bewoners (zie voor) sliepen daar ook de dochter van mevr. Van der Veer met haar echtgenoot Van der Sande (gemeentefunctionaris?) en hun dochters Ineke en Anja. Twee, vier of vijf nachten?

Ik weet het niet meer, wel herinner ik me dat we soms in het donker via de buitenuitgang van die kelder in de tuin naar het "schieten" stonden te luisteren. Op een ochtend, na weer zo'n nacht, zag mijn vader ineens vanaf de Schietbergseweg een rij figuren naderen. Er was toen nog een vrije doorkijk op de weg vanuit het huis. Het bleken Engelsen, ik werd meegeleid en zag voor het eerst in mijn leven een Engelse soldaat. Vader kreeg sigaretten, ik kreeg koek! Op de hoek van de Schietbergseweg tegenover Strijland werd een Brenncarrier opgesteld en de inmiddels toegestroomde mensen gevraagd weg te gaan, er kon immers een tegenaanval komen, maar gelukkig bleef die uit. Later arriveerde een veldkeuken, waar ieder soep en brood kon krijgen. Er waren militairen die hun laatste sigaretten uitdeelden. In de middag ging ik met vader het dorp in. Juist op die dag hadden wij voor het eerst in de oorlog geen brood. Bij de zoon van levensmiddelenhandelaar en schoenhersteller Hagen (bijnaam Otje Fier) stond een op zijn kop staande fiets, met een op het achterwiel gemonteerde dynamo. Bij toerbeurt draaiden mensen aan de pedalen om stroom op te wekken en uit een daarop aangesloten radio kwam geluid, wat, ..., ik weet het niet. Het maakte wel indruk anders was ik dat nu, 49 jaar later, wel vergeten!

Epiloog

Mijn verblijf in Rheden leek teneinde te lopen, enkele dagen later was de capitulatie een feit. Vader was al een keer in Arnhem teug geweest en voorbereidingen werden getroffen voor de terugkeer. Wij zijn nog wel in Rheden terug geweest, vooral de eerste jaren, doch tijden veranderden en kontakten verwaterden. Er schijnt toch iets gebeurd te zijn dat tot gevolg had om niet meer bij de Benninks te komen, alhoewel mij dit nooit verboden is! Mevrouw Van der Veer werd nog wel bezocht, bij boer Veldhoen heb ik nog een aantal keren "voor een dubbeltje" een zak stro gehaald voor mijn konijn. Mijn ouders hebben nog lang contact gehad met Job en Aaltje Zeilmaker, vader heeft zijn auto daar lang in onderhoud gehad en later heb ik bij zoon Ab nog wel eens een "Opeltje" gehoord. Gerrit Rijkenberg, Ineke van der Sande, Jacq Zeilmaker ontmoette ik weer op school, resp. in Arnhem en in Velp. Wim Brüger zag ik als dienstplichtig soldaat in Arnhem marcheren. Alie Zeilmaker zag ik, negen jaar geleden, op een trouwerij. Toch zijn er nooit redenen geweest om deze ontmoetingen uit te diepen. Het was een andere tijd, een

ander leven. Aanleiding om dit alles vaste te leggen is eigenlijk de opgraving van de resten van "V 1" raketten te Voorst en Leesten. Dit bracht mij de gebeurtenis in het voorjaar van 1945 weer voor de geest, die "V 1" op de Pinkelseweg. Daarom ben ik weer opnieuw gaan nadenken over mijn tijd in Rheden, heb mij ongerust gemaakt over het eventuele gevaar, dat die resten konden opleveren. Daarom heb ik de Gemeente Rheden attent gemaakt op de aanwezigheid van die resten. Er is, in samenwerking met de Explosieven Opruimings Dienst, een onderzoek geweest, waarbij ik Gerrit Bennink Jr, de zoon van Gerrit van de Groenendaler en de konijnen, ontmoette. Als baby had ik hem éénmaal gezien, maar ja, we verschillen tien jaar in leeftijd! Het schrijven, en daarvoor weer opnieuw beleven, van "Herinneringen aan Rheden" heeft mij, wellicht beïnvloed vanwege mijn leeftijd, wijsheid komt met de jaren! Een heel andere kijk gegeven op die periode. Eerst nu, bijna 50 jaar later, besef ik welke belasting de toenmalige bevolking van Rheden op zich nam, door al die mensen uit Arnhem op te nemen. Een bevolking, die misschien wel bijna verdubbelde en dat in een tijd van schaarste, onrust en onzekerheid. Het verschil tussen dorps- en stadsmensen, (de oude vete "Reje"/ "Vitès"). Dat geldt ook voor Velp, Dieren, De Steeg, Ellecom en Spankeren, maar buiten de gemeente Rheden ook veel andere dorpen. Veel mensen, die in 44/45 in Rheden leefden zijn niet meer onder ons.

Dorpskerk van Rheden

Maar gelukkig zijn er ook nog mensen die kennis kunnen nemen van mijn verhaal en de feiten kunnen bevestigen, ook herinneringen hebben aan die tijd en die de fouten en leemtes in dit verhaal kunnen staven of corrigeren. Mag ik afsluiten

met een simpel "bedankt" aan al die "Rejenaren" van toen, meer daarover schrijven kan alleen maar afbreuk doen aan dit verhaal.

Met opmerkingen [NdB1]:

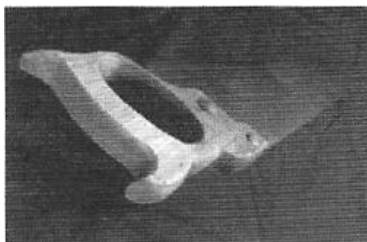
Oorlogstijd aan de Brinkweg Rheden

Oorlogstijd

In 1944 werden achter Zutphen V-I", dat waren laagvliegende raketten, afgevuurd door de Duitsers richting haven Antwerpen. Het was een nieuw Duits wapen, maar zij waren zeer onnauwkeurig en onbetrouwbaar. Er viel er onderweg nog wel eens een naar beneden. Achter de Posbank vielen er meerdere neer, ook langs de Brinkweg viel er een, tegenover de Hazenberg, daar waar nu een houten ponystal staat. Deze veroorzaakte veel schade aan boerderijen en huizen en tot ver in de omtrek glasschade en schade aan de daken.

In het najaar 1944 kwam een squadron Engelse jachtvliegtuigen door verkeerde navigatie ten gevolge van sneeuwval zonder brandstof te zitten. Het hele squadron landde in de omgeving, één vliegtuig kwam neer op de plaats waar nu een nieuwe boerderij staat. Groenewoud Sr. was in de weilanden achter de Kruishorst aan het stropen met een jachtgeweer en schrok zich helemaal suf toen hij het vliegtuig op zich af zag komen. Hij gooide zijn geweer in de vijver en liep zo hard hij kon naar huis. De Canadese piloot bracht het er levend van af. De Duitse soldaten die het vliegtuig moesten bewaken waren ingekwartierd in de Munnickhof.

Op een avond drong een burger de boerderij binnen en schoot een Duitser dood, iedereen in grote paniek achterlatend. Later zijn op Beekhuizen enkele burgers gefusilleerd als vergelding voor deze aanslag. Een monument herinnert hier nog aan. De Duitsers haalden uit de neergestorte vliegtuigen eerst alles wat voor hen belangrijk was of

De vliegende zaag van Herman Arends

tegen hen gebruikt kon worden, zoals papieren, vluchtroutes en opdrachten, codering instrumenten, boordgeschut en munitie. Het gelande vliegtuig trok uiteraard ook veel belangstelling van de omwonenden, vooral toen het niet meer bewaakt werd. Een paar jongens uit Rheden vonden enkele 20 mm patronen van de boordmitrailleurs in de wei, die door de klap uit het vliegtuig geslingerd waren. Om te kijken of ze het nog deden, stookten ze bij hun huis een vuurtje in een oud kachelkje en gooiden er zo'n patroon in. Hij deed het, een geweldige klap was het gevolg en de kogel vloog dwars door de kachel en het houten raamkozijn van het huis, onder het bed door van hun bedlegerige oude opoe en bleef in de muur steken, zonder verder onheil aan te richten. De overige patronen hebben ze maar niet meer geprobeerd.

Een andere Worth-Rhedenaar zoog de laatste paar liter benzine met een slangetje uit de tanks en ruilde deze benzine voor lampolie bij garage Zeilmaker. Herman Arends vond een stuk van de propeller, die afgebroken was tijdens de landing. Die waren bij dit type vliegtuig toen nog van hout, een enkele ziet men nog wel eens met een klokje erin aan de muur hangen. Deze houten propellers waren gemaakt van zeer sterk, taai hout, welke gelijk triplex onder druk gelijmd waren en daarna gemodelleerd. Herman maakte van het stuk propeller een handvat voor zijn zaag.

Hij vertelde dat het een zeer snelle zaag was, hij vloog door het hout. Het staartwielje nam Herman ook maar mee, het was van zeer goede

kwaliteit want het heeft hem nog tientallen jaren als wiel voor zijn kruiwagen gediend.

Het plexiglas van de koepel was ook zeer geliefd. Er werden met een figuurzaag allerlei figuurtjes uit gezaagd, die de vrouwen en meisjes toen om hun hals droegen.

Een lekke aluminium benzinetank is door de Rhedense jeugd nog jaren als vlot gebruikt, ze konden er net de Laak mee over komen, voordat hij volgelopen was en dreigde te zinken.

Er zijn nog enkele beschietingen met granaten geweest en er zijn wat afzwaaiers van de strijd om Arnhem in onze omgeving terechtgekomen. In het bos van de Kruishorst grenzend aan de Straatweg zijn door de Duitsers landmijnen gelegd. De treinen werden namelijk nogal eens onder vuur genomen door geallieerde vliegtuigen. Deze beschietingen hebben in de omgeving van de Brinkweg weinig schade aangericht bij de bewoners. Af en toe blijkt er nog wel eens een kogel in een boom te zitten.

Aan de Brinkweg, woonde een oud vrouwtje die met een handkar petroleum van de oliemaatschappij De Automaat uitventte in vierkante schenkblikken met tuit. Uiteraard verkocht ze ook 'peterolie' aan huis. Als de buurtgenoten het spul kwamen halen, werd dat met een kannetje afgapt uit het grote vat en overgegoten in het blik van de haler. Zij bibberde nogal, zodat er een beetje olie in de lekbak gemorst werd. Opvallend was dat zij volgens de verhalen alleen bibberde als ze de olie over moest gieten in de kan van de klanten.